

Narodna in univerzitetna knjižnica
v Ljubljani

55821

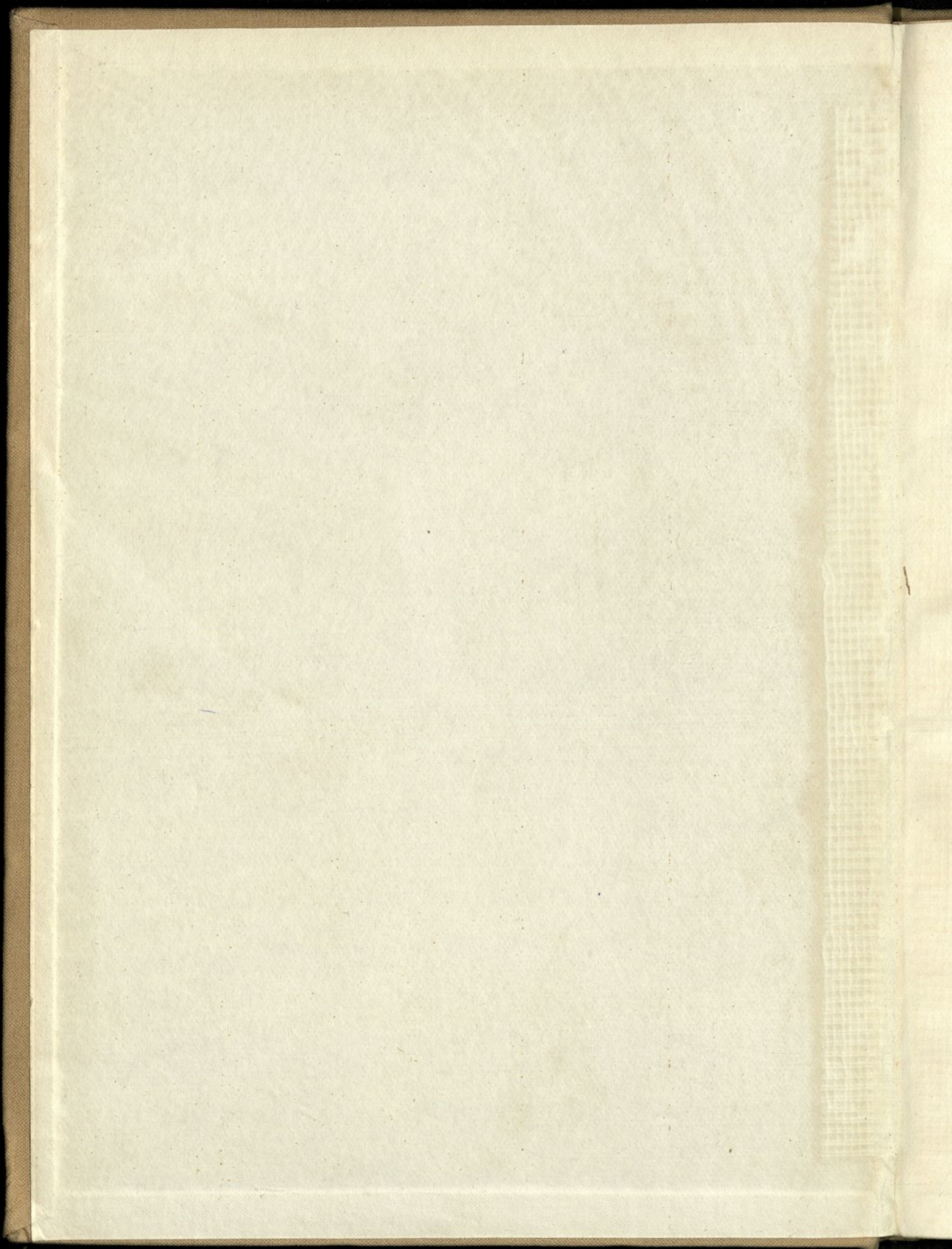
114.

FRANČE STELÉ

SLOVENSKE MARIJE

114 / FRANČE STELÉ / SLOVENSKE MARIJE

SLOVENSKE MARIJE

MOHORJEVA KNJIŽNICA

114

NATISNILA MOHORJEVA TISKARNA V CELJU

(FRAN MILAVEC, CELJE)

Sig

T. št.

SLOVENSKE MARIJE

ZBRAL IN UREDIL

FRANCÈ STELÈ

ZALOŽILA DRUŽBA SV. MOHORJA V CELJU

1940

55821

Franc Jelovšek, Mati božja.

Oltarna slika v cerkvi sv. Petra v Ljubljani (del sl. 51).

55821

D 4462/1950

MARIJA V SLOVENSKI UMETNOSTI

Osrednji predmet krščanskega nabožnega umetnostnega ustvarjanja, tako zvane ikonografije, je Kristus. Za njim pa pride takoj njegova Mati Marija. Kar na njej umetnika in pobožnega vernika, ki so mu marijanske umetnine namenjene, posebno mika, se dobro zrcali iz glavnih skupin, na katere lahko razdelimo primere Marijinega češčenja v upodabljaški umetnosti: 1. zgodovinska skupina upodablja po pobožnem sporočilu in evangelijih Marijino spočetje, življenje, smrt in poveličanje, 2. ikonska skupina ustvarja podobe, namenjene pobožnemu češčenju in spodbudnemu premišljevanju, 3. simbolično alegorična skupina se pogloblja v posamezne skrivnosti o Mariji in jo skuša označiti po njih na viden način, posebno kot izvor milosti in mistično nabožne pobude; končno pa hoče tudi upodobiti dogmatičen nauk o njej.

1. Zgodovinska skupina se je razvila v zvezi z zgodovinsko skupino slik iz Kristusovega življenja, kot uvod vanjo. Vendar pa evangeliji ne nudijo zanjo toliko gradiva kakor za Kristusovo in njena vsebina je zelo odvisna od pobožnega izročila, posebno od tako zvanih apokrifnih, po zanesljivosti svojih po-

datkov od Cerkve nepriznanih evangelijev. Na osamosvojitvev Marijinega življenja od Jezusovega v samostojno skupino je imelo tudi svoj vpliv ob koncu srednjega veka močno razširjeno češčenje sv. Ane in z njim zvezano izročilo o brezmadežnem spočetju Marije, ki predstavlja začetni člen v vrsti zgodovinskih podob o Marijinem življenju. Najslavnejša vrsta takih slik, ki jo je v začetku 14. stoletja naslikal Giotto v kapeli v areni v Padovi, se začenja z zgodbo o žalujočem Joahimu, ki je brez otrok, in prikazni angela, ki mu napove rojstvo Marije. Vrsta takih slik se končuje navadno z zaroko Marije in Jožefa, pogosto pa nadaljuje do rojstva Jezusovega. Priljubljeni pa so bili tudi posamezni prizori iz Marijinega življenja, kakor rojstvo, vstop v tempelj, obisk pri teti Elizabeti, zaroka s sv. Jožefom, oznanjenje, rojstvo Jezusa in sv. Trije kralji. Iz poznejšega življenja je priljubljeno Marijino srečanje z Jezusom na križevem potu, njeno žalovanje pod križem, prihod Sv. Duha, njena smrt, vnebovzetje in poveličanje v nebesih s kronanjem.

V Sloveniji imamo samo en velik ciklus Marijinega življenja — v freskah ladje cerkve sv. Primoža nad Kamnikom iz okr. 1520. Ciklus Marijinega življenja v ožjem in izročnem smislu je na južni steni, na severni pa ga dopolnjuje velika slika, ki predstavlja pot sv. Treh kraljev v Betlehem in njihovo poklonitev Mariji in novorojencu. Zraven je še druga v Marijin ciklus spadajoča slika: Marija priprošnjica v nadlogah. Ciklus na južni steni ima 12 slik s tole vsebino: Veliki

duhoven odklanja Joahimovo daritev, ker je njegov zakon brez otrok; Joahim med pastirji v pokrajini spi in gleda prikazen angela, ki mu napoveduje rojstvo Marije; pred »zlatimi vrati« se z objemom pozdravljata Joahim in Ana in si zaupata veselo novico (ta slika ima tudi simboličen pomen Marijinega brezmadežnega spočetja); rojstvo Marijino; Marijin vhod v tempelj; Marija pri tkanju zastora za Najsvetejše; angel oznani Mariji, da bo postala mati božja; zaroka Marije z Jožefom; obisk pri teti Elizabeti; rojstvo Jezusovo; obrezovanje Jezusovo; darovanje v templju.

Marijinemu življenju so posvečene tudi najstarejše slike iz začetka 14. stoletja v Crngrobu in oltar v Petrovčah pri Celju, ki ga je v začetku 17. stoletja slikal Matija Plajner; ohranjene so štiri slike na krilih in slika sv. Treh kraljev na predeli, glavna slika (mogoče kip) je pa, žal, uničena.

Izmed posameznih slik zgodovinskega značaja pa sta najbolj priljubljeni in najbolj razširjeni slika oznanjenja, ki je pogosto na slavolokih cerkvá ter krilih oltarjev, in slika rojstva Jezusovega. Tudi slovensko gradivo nudi prav lep in zanimiv ikonografski material za zgodovino razvoja obeh prizorov. Najstarejši spomenik rojstva v Sloveniji doslej je rojstvo v prvi plasti stenskih slik na Vrzdencu iz začetka 14. stoletja. Predstavlja nam ležečo Marijo, ki steguje roko k novorojencu z namenom, da ga poboža. Novorojenec leži na jaslih, ki imajo obliko keliha, bliža se mu angel z blagoslovljeno vodo — tako imamo tu še srednjeveški

simbolični način predstavljanja rojstva: novorojenec je s tem označen kot bodoča mistična žrtev, ki se bo vsak dan ponavljala v daritvi sv. maše. Kljub tej globoki simbolični vsebini pa nam ta najstarejša slika rojstva kaže, da je ikonografski razvoj pri nas v začetku 14. stoletja že na meji med strogo nabožnim bizantinskim in romanskim ter od človeškega čustva prežetim poznosrednjeveškim, gotskim. Še trikrat najdemo v našem gradivu ležečo Marijo, ki okrog srede 14. stoletja zginje iz ikonografije rojstva: začetek 14. stoletja v Crngrobu, potem pa dvakrat v Turnišču, v apsidi prvotne kapele iz prve polovice 14. stoletja ter na severni steni prezbiterija iz okr. 1370. Tu je Marija že čisto mati, ki je vzela novorojenca k sebi v naročje.

Od srede 14. stoletja dalje pa se na zapadu uveljavi drug način, ki predstavlja Marijo klečečo pred novorojencem v molitvi. V vseh mogočih inačicah je ta način obdržal svojo prvenstveno veljavo v zapadno-krščanski ikonografiji do danes. Lep primer imamo pri nas pri Sv. Primožu nad Kamnikom iz okr. 1520.

Drug močno razširjeni zgodovinski prizor je poklonitev sv. Treh kraljev. Najstarejša slika tega prizora pri nas se je ohranila iz začetka 14. stoletja na Vrzdencu. Peš in brez spremstva se bližajo kralji sedeči Mariji z Detetom: prvi se priklanja, srednji kaže na zvezdo, zadnji pa se šele odpravlja na pot. Vsi naslednji gotski primeri nam kažejo bogato razvito pripovedno stran te zgodbe in slikajo večinoma

na vsej severni steni cerkvá od leve proti desni: Slovo kraljev od Heroda pri jeruzalemskih vratih, pohod na konjih z velikim in sijajnim spremstvom skozi pokrajino s prizori iz lovskega življenja ali živalskih basni (v Bermu v Istri) ter poklon starega kralja pri novorojencu v Betlehemu pred hlevcem. Marija jih sprejema sedé in z dostojanstvom in je včasih (n. pr. pri sv. Miklavžu nad Čadramom) s krono označena kot kraljica. To pripovedno obliko spremeni renesansa v 16. stoletju v reprezentativno s tem, da kompozicijo podredi simetričnemu načelu: Marijo posadi v sredo, kralje razdeli na obe strani, služinčad pa se umakne v ozadje (M. Plajner 1605 v Petrovčah). Pri tem reprezentativnem načinu ostane ves nadaljnji razvoj, le da baročna doba ne veže slike več na simetrično razvrstitev oseb okrog Marije (Val. Metzinger i. dr.).

Skoro redno upodabljaajo Marijo na podobah križanja Kristusovega in njegovega snemanja s križa. Najstarejši primer imamo pri nas doslej na Vrzdencu iz začetka 14. stoletja. Predstavljeno je snemanje s križa na zelo spodbuden način, ki se opira na sv. Bonaventuro. Ta v svojih Meditacijah takole opisuje prizor: Postavita se dve lestvi druga nasproti druge, na vsaki strani križa ena. Jožef (Arimatejec) zleze na lestvo na desni in skuša izruvati žebelj iz desne roke Gospodove. Zadeva je bila težavna, ker je bil žebelj debel in preveč globoko v les zabit. Ni ga mogel izruvati drugače, da je pritisnil močno na Gospodovo roko. Vendar tu ni sile: Jožef ravna obzirno, Gospod pa vse potrpi.

Ko je žebelj izruvan, naredi Janez Jožefu znak, naj mu ga izroči, da bi ga ne videla Marija. Nato Nikodem izruje žebelj leve roke in ga prav tako izroči Janezu. Potem stopi Nikodem na tla in se loti žeblja na nogah, Jožef pa opira Gospodovo truplo. Srečni Jožef, ki je vreden, da tako objema Jezusa! Marija prime s spoštovanjem za desno, visečo roko svojega sina, jo dvigne k ustnam in jo v potokih solzá in z žalostnimi vzdihmi opazuje. V vseh poznejših primerih križanja ali snemanja nadomesti to vsebino zgodovinska pripovednost ali pa strnjena osredotočitev na tragiko dogodka z vsemi njegovimi naravnimi slučajnostmi. Izmed snemanj je v tem oziru najzanimivejša freska iz leta 1525 v cerkvi Marija Gradec pri Laškem.

V križanju je uprizorjena največkrat žalujoča Marija s sv. Janezom Evangelistom. Redno stoji pod križem na levi. Svojo žalost izraža v obrazu in s sklepanjem rok. Mnogo prisrčne žalosti je izražene tudi v Marijah naših križanj. Ena najlepših je tudi ena najstarejših: v spodnji plasti fresk župne cerkve v Vitanju iz prve polovice 14. stoletja. Meč, ki je nastavljen na njene prsi, jo označuje tudi zunanje kot žalostno Mater. Krasne podobe križanja imamo v Prešernovi Vrbi, na Mačah in v Podzidu. V 15. stoletju pa se poleg te, na glavne nosilce vlog omejene oblike razvije druga oblika, polna figur, spočetka stoječih, pozneje tudi konjeniških, ki je pri nas zastopana predvsem s poznimi spomeniki iz 16. stoletja, kakor sta križanje iz Šmarja pri Ljubljani in ono iz Blagovne

(obe sliki v Narodni galeriji). V teh slikah, ki imajo svoje predhodnice v Italiji in v križanjih Konrada Laiba-Pfeninga na Dunaju in v Gradcu, je Marija, ki se od bolečine onesvešča, središče skupine oseb, ki jo opirajo ali se drugače ukvarjajo z njo.

Tudi prihod Svetega Duha se uprizarja pri nas posebno v poznogotski in zgodnji baročni umetnosti, tako v prezbiteriju cerkve na Čelovniku pri Zidanem mostu, v renesanski sliki v cerkvi Sv. Duha pod Ojstrico pri Spodnjem Dravogradu in v viseči sliki v cerkvi Sv. Duha nad Višnjo goro. Tudi baročna umetnost je ta prizor pogosto upodabljala.

Veliko vlogo v starejši umetnosti ima Marijina smrt. Iz nje se je razvilo upodabljanje Marijinega vnebovzetja in kronanja v nebesih. Le en primer imamo pri nas, kjer so vsi ti trije prizori združeni v eni kompoziciji: v Vuzenici iz druge polovice 15. stoletja. V spodnjem delu je naslikana v gotski sobi na postelji ležeča umirajoča Marija, obdana od apostolov, ki opravljajo predsmrtne pobožnosti. V drugem pasu vidimo od korov angelov obdanega Jezusa, ki nese njeno dušo v podobi majhne ženske osebe v nebo. Na oboku pa je naslikano Marijino kronanje v nebesih.

V razvoju slike Marijine smrti razlikujemo predvsem dva načina predstavljanja tega prizora. Prvi, kakor v Vuzenici, v Crngrobu in na Tinjskem, predstavlja ležečo Marijo in Jezusa, ki sprejema ali odnaša njeno dušo. Ta način, ki ga je romanska ikonografija na zapadu prevzela od bizantinske umetnosti, se je

pod vplivom realističnih teženj gotske umetnosti vse bolj razvijal v težnjo, kako predstaviti kar najbolj resnično smrt v kar najbolj naravno resnični sobi in okolici. Proti temu se je sredi 15. stoletja pojavil odpor v obliki pobožno spodbudnega uprizarjanja dogodka. Odslej slikarji upodabljajo Marijo klečečo zraven postelje, podprto in obdano od apostolov, v molitvi pričakujočo zadnjo uro. Jezus sprejema dušo umrle ali pa jo odnaša v nebesa. Najlepšo sliko te vrste je ustvaril pri nas salzburški slikar Konrad Laib-Pfening za proštijško cerkev v Ptujju okrog 1450—1460. Podobno je ta dogodek uprizoril tudi Janez Ljubljanski leta 1456 na Muljavi. Na začetku renesanse pa imamo v cerkvi Marija Gradec pri Laškem iz leta 1525 zopet stari način z ležečo Marijo, nad njo pa od žarkov obdano Marijo, ki se dviga v nebo. Ta način je ostal vodilen tudi pozneje, le da umirajoča Marija zgine in posteljo nadomesti odprt in prazen grob, okrog katerega so zbrani apostoli, ki gledajo, kako Marija plava v nebo.

Kljub ozki notranji zvezi s smrtjo in vnebovzetjem pa kronanje v nebesih že zgodaj samostojno nastopa. Pri nas je najstarejša slika te vrste v Turnišču iz prve polovice 14. stoletja. Naslikana sta sedeča Marija in Jezus; Jezus polaga Mariji krono na glavo. V drugi sliki iz konca 14. stoletja je v isti cerkvi ta prizor še enkrat upodobljen. V reliefu iz Zgornje Vižinge pri Marenbergu, ki so ga, žal, odnesli zbiralci starin, in v cerkvi Marija Gradec pri Laškem (1525) je kronanje

uprizorjeno s tremi sedečimi božjimi osebami — svete Trojice.

2. **Marijina nabožna podoba.** Kolikor v posameznih primerih nimajo predvsem namena, da Marijo upodobijo, so slike te vrste namenjene spodbudnemu opazovanju in češčenju. Sem spadajo tudi zgodovinski prizori iz Marijinega življenja, ki so se izkristalizirali v stalne oblike, ako je njih namen predvsem reprezentativen in nimajo težnje, pripovedovati zgodbe. Posebno so to vse tiste umetnine, katerih namen je, predočiti verniku kako za Marijino posredovalno in priprošnjiško poslanstvo posebno važno potezo. Že vnaprej moramo tej skupini prišteti slike dogodkov iz Marijinih praznikov. Ikone Marijinih praznikov so zelo razširjene v vzhodni krščanski cerkvi, ne manjka pa jih tudi na zapadu. Mnogo slik rojstva Jezusovega, sv. Treh kraljev, križanja z Marijo, vnebovzetja, kronanja itd. more imeti in ima pogosto ikonski značaj in po njem pomen nabožnih podob.

Na prvem mestu je seve podoba Matere božje same. Naravno je, da je od najstarejših krščanskih časov domišljijo vernikov zanimalo vprašanje, kakšna je bila Marija, da so hrepeneli videti njen obraz v umetnini. Cela vrsta slik v zgodovini si je skušala pridobiti veljavo avtentičnih, pravilnih Marijinih slik. Marijo so predstavljali že v katakombah, in sicer kot mater. Poročila o resničnih podobah Marije pa se dajo zasledovati do srede prvega tisočletja nazaj. Na dvojno tradicijo se opira zgodovina slik, ki naj bi bile prave

podobe božje Matere. Eno izročilo pripoveduje, da se je Marija v Lidi prislonila k stebru in mu vtisnila svojo sliko. To spominja na izročilo o postanku Jezusove podobe na Veronikinem prtu. Ta podoba je nastala brez sodelovanja človeške roke, zato se sama in njeni posnetki imenujejo v grški terminologiji ahejropoiti. Takih Marijinih ahejropoitov so častili v Carigradu več, ni pa se nam ohranil noben njih posnetek. Druga pobožna tradicija trdi, da je sveti evangelist Luka naslikal Marijo, ko je bila še živa. V Carigradu je bilo več slik, o katerih so trdili, da so posnetki te Lukove slike. Še danes je cela vrsta starih, češčenih Marijinih slik in kipov, ki trdijo, da so posnetki prave Lukove slike. To je tudi vzrok, da so mnoge bizantinske Marijine slike, katerih se drži to sporočilo, postale tako poljudne v zapadni krščanski cerkvi (n. pr. Marija Snežna). Med domnevno Lukove slike spada tudi znana Čenstohovska Marija na Poljskem. Osnovna bizantinska tipa sta Hodigitrija in Blahernitisa. Prva predstavlja doprsno ali stoječo, pa tudi sedečo Marijo z Detetom na levem kolenu; ako ima Dete v naročju, se imenuje Nikopoija, zmagonosna Marija ali tudi Zastava. Drugi tip je Blahernitisa, tako imenovana po samostanu v Blahernah, kjer so jo častili. Ta je brez Deteta in ima k molitvi dvignjene roke kot Orans, postava, ki moli. Včasih pa ima v mavrici pred seboj Dete in dobi ime Platitera ter simbolično predstavlja brezmadežno spočetje. Pod vplivom zgodnje italijanske renesanse se je tip Hodigitrije, ki je, kakor vsi zgodnje

bizantinski in od njih izhajajoči romanski, skrajno resen, razvil v bolj čustveno stran v smislu človeškega razmerja med materjo in sinom. Nastali sta dve glavni obliki, ki sta bili pozneje tako na vzhodu kakor na zapadu zelo priljubljeni, Glykofilusa in Galaktotrofusa. Prva je ljubezniva mati, ki pritiska svoje dete k sebi in dete jo objema in ljubeče pritiska svoje lice k njenemu licu. Druga je mati, ki odgrinja svoje prsi in doji dete.

Od teh osnovnih tipov izhaja tudi več Marijinih slik, češčenih pri nas. Od Zmagonosne izhaja n. pr. najstarejši naš milostni kip v Velesovem iz prve polovice 13. stoletja, ki ima še precej bizantinske resnosti na sebi. Isti osnovni tip predstavljata v bolj čustveni obliki kipa v Solčavi in v Krakovem v Ljubljani.

Izmed Hodigitrij je pri nas najbolj češčena Marija Snežna, ki posnema rimski izvirnik. Druga Hodigitrija je bila zelo razširjena v 18. stoletju in predstavlja dopasno Marijo črnega obraza, z Detetom na levi roki — po originalu v Rimu. Še danes jo častijo n. pr. v frančiškanski cerkvi v Ljubljani. Pri nas je bila tudi znana jokajoča Hodigitrija Pötschka, ki jo časte v glavnem oltarju cerkve sv. Štefana na Dunaju. Milostna slika na Brezjah, ki je kopija Cranachove v župni cerkvi v Innsbrucku, gre v svoji genealogiji nazaj na izvirnik italijanske bizantinske šole in predstavlja tip ljubeznive Marije Glykofiluse. Marija s Trsata, katere kopije so pri nas precej razširjene, je značilna Galaktotrofusa, dojilja. Tudi Marija dobrega sveta po izvirniku

v Genazzanu v Italiji, ki je bila v 18. stoletju, lahko rečemo, last vsake župne cerkve, je v osnovi ljubezniva Marija, le da je format zmanjšan. Mnogo so častili tudi Sedež modrosti po izvirniku iz Re v Gornji Italiji, ki predstavlja varianto Platitere. Med še češčenimi je ena v župni cerkvi v Podkloštru na Koroškem. Najbolj znana pa je danes menda ona iz Klatova na Češkem.

Izhajajoč od teh osnovnih tipov je umetnost krščanskega zapada idejo Madone razvijala po obliki in vsebini naprej in ustvarila nešteto stoječih in sedečih podob Marije, ki je enkrat kraljica, drugič ljubezniva mati, ki se igra s svojim sinom in mu nudi kak sadež ali pa ga prejema od njega. Med temi je tudi pri nas zelo razširjena kopija kipa mariazellske milostne podobe. Izmed sadežev, ki jih drži v roki Jezus ali ki mu jih nudi Marija, je najbolj pogostna granata ali smokva ali tudi grozd. V poznogotski in renesanski dobi se Dete igra tudi s kakim ptičkom. Izmed stoječih Marijinih podob imamo odličen primer, pri katerem manjka Dete, iz 14. stoletja — kamnitni kip v mari-borskem muzeju, in drug primer — prelepi kip v atiki velikega oltarja v minoritski cerkvi v Ptujju iz začetka 15. stoletja. Ti osnovni tipi so ostali vodilni do danes. Posamezne dobe pa so gojile svoje tipe, tako renesansa ljubke Madone Raffaelove, zreli barok mile, pobožnost ali sočutje vzbujajoče slike Marije kakega C. Dolcija, G. Renija i. dr., ki so še danes priljubljene. Pozni barok pa je ustvaril mnogo simbolično in spekulativno

zasnovanih Marijinih podob, posebno v zvezi z njenim brezmadežnim spočetjem in njenim materinstvom.

Zelo priljubljena nabožna Marijina podoba je od 14. stoletja dalje tako zvana Pietà — Marija, žalujoča nad svojim mrtvim Sinom. Najslavnejša podoba te vrste je pač tista, ki jo je naredil Michelangelo (pri Sv. Petru v Rimu). Še v novejšem času je naslikal Jurij Šubic zelo učinkovito sliko tega prizora za župno cerkev v Poljanah na Gorenjskem. Ob koncu srednjega veka pa je bila Žalostna Mati pod križem izredno razširjena povsod pri nas in bo težko najti drug prizor, ki bi bil v našem srednjeveškem gradivu v tolikem številu ohranjen kakor ta. Opozarjam na kapeli Žalostne Matere božje v Celju in Ptujju, ki imata obe stare kipe; tak kip krasi zunanjščino stolne cerkve v Ljubljani. Najlepši pa je v Veliki Nedelji iz začetka 18. stoletja. Predstavljena je vselej sedeča Marija, ki ji leži čez kolena s križa sneto Gospodovo telo; Marija ga opira pri glavi z desno roko, z levo pa drži konec svoje oglavnice in si z njim briše solze. V najnovejši dobi je oblikoval ta prizor v reliefu Francè Kralj za pokopališko kapelo v Horjulu.

Po smislu in različnosti primerov posebno bogat pa je motiv Marije pomočnice s plaščem. Preprost tip, ki nam je znan že iz 14. stoletja iz prezbiterija v Turnišču in iz starejše plasti fresk na Jezerskem, nam predstavlja stoječo, naravnost naprej obrnjeno Marijo, ki z rokami razgrinja svoj plašč, pod njim pa se stiskajo k njej zastopniki posameznih redov ali zastopniki stanov kot

predstavniki vse človeške družbe. Razdeljeni so v dve skupini, cerkveno in svetno, s papežem in cesarjem na čelu. Ta način predstavljanja je razširjen tudi še v zgodnji baročni dobi. Eden najzanimivejših primerov sploh in ena najodličnejših starih umetnin pri nas je kip Marije s plaščem v velikem oltarju cerkve na Ptujski gori, kjer je pod Marijinim plaščem, kakor je poskusil A. Stegenšek dokazati, upodobljeno sorodstvo celjskih grofov z drugimi odličnimi dostojanstveniki države in cerkve, zbranimi po bosanski zmagi kralja in poznejšega cesarja Sigmunda 1408 v Budi. Kakor je bogato portretno galerijo tega reliefa označil msgr. Fr. Kovačič, je to grandiozna ilustracija politične situacije ob koncu leta 1408; razen Celjanov in kraljevih privržencev so upodobljeni tudi bosanski in srbski kralji in despoti.

Pogosto se slika Marije s plaščem ikonografsko družijo v enoto s tako zvano kužno sliko. Ta predstavlja spodaj klečeča Marijo in Jezusa, nad njima pa Boga Očeta. Bog Oče vtika meč kazni, s katerimi zadeva človeštvo, v nožnico, ker je uslišal Sina, ki mu kaže svoje rane, Sin pa je nastopil kot priprošnjik na ljubo svoji Materi, ki mu kaže prsi, ki so ga dojile. Marija pokriva s svojim plaščem zastopnike stanov človeške družbe. Marijino posredništvo med trpečim človeštvom in Bogom je s tem jasno izraženo. Pogosto (n. pr. v Vuzenici) je Bog Oče uprizorjen, kako strelja sulice nadlog kuge, lakote in vojske na ljudi, a te sulice se lomijo ob Marijinem plašču in ne morejo doseči ljudi. Izrazito

tako sliko imamo pri nas v cerkvi sv. Primoža nad Kamnikom. Ikonografsko najbogatejša pa je v naši bližini slika na južni zunanjsčini stolnice v Gradcu, ki predstavlja skupno vizijo sv. Frančiška in sv. Dominika o Marijinem varstvu.

Slike Marijinega varstva s plaščem se slikajo še vedno. Ikonografska posebnost je slika na oboku kapele v gradu Novo Celje, kjer je ideja Marijinega varstva združena z idejo Brezmadežne: na obli stoji kači za vratom Brezmadežna v sinjem plašču, pod katerega sta pokleknila Adam in Eva kot zastopnika človeštva. Zgoraj je Bog Oče in od njega plava k Mariji golobček — Sveti Duh kot simbolizirano brezmadežno spočetje.

Motiv priprošnje Marije in sv. Janeza Krstnika, tako zvana Deisis, se slika v starejši dobi v slikah poslednje sodbe, tako n. pr. na Krtini, v Vratih na Koroškem, na Suhi iz 15. stoletja, v ljudski umetnosti, pa tudi v najnovejši dobi, n. pr. v freskah M. Sternena v prezbiteriju cerkve v Trnovem v Ljubljani.

Bogato zgodovino in mnogo predstavnikov ima v naši umetnosti tudi tip Brezmadežne. V srednjem veku so to predstavljali s sliko srečanja Joahima in Ane pri zlatih vratih; tak prizor je v začetku 16. stoletja v reliefu uprizorjen na oltarju cerkve v Nemškem Rovtu. V zvezi z idejo brezmadežnega spočetja se uprizarja tudi Jezusovo sorodstvo, ki nam ga predstavlja slika iz začetka 16. stoletja v Ljubljani v muzeju. V renesansi je slika Brezmadežne dobila konkretnejšo obliko s tem,

da so jo predstavljali, kako se spušča na zemljo, obdana od svojih simbolov in angelov. Taka slika iz začetka 17. stoletja visi v grajski kapeli v Muretincih. Tudi ob koncu srednjega in ob začetku novega veka zelo razširjena sv. Ana Samotretja, ki se časti v raznih ikonografskih oblikah še sedaj v božjepotnih cerkvah sv. Ane in nam predstavlja sv. Ano z Marijo in Jezuškom, se razlaga kot pobožna predstava brezmadežnega spočetja.

Šele zreli barok je dal motivu Brezmadežne končno obliko. Kot idealni sta priznani Brezmadežni Murilla in Tiepola. Poleg tega res vzvišenega načina so pa obstajale v vsem baroku tudi druge vrste slik, kjer so Brezmadežno spremljali razni napisi in simboli. Omenili smo že zanimivo sliko v Novem Celju. Večkrat jo je slikal v raznih simbolično literarnih kombinacijah Val. Metzinger: v ljubljanskem muzeju je n. pr. Metzingerjeva slika, ki porablja idejo bizantinske Plati-tere in predstavlja stoječo Marijo z majhnim Detetom v žarkih pred seboj in dva angela, ki se v molitvi priklanjata pred mističnim čudežem. Večkrat je na poseben način naslikal Brezmadežno naš drugi veliki baročni slikar, Fr. Bergant. Ta predstavlja na sliki v uršulinskem samostanu v Ljubljani Brezmadežno stoječo na obli na glavi kače, nad njo se prikazuje Bog Oče, obdan od angelov; od njega izhaja žarek, v katerem plava majhno dete, Marija pa pritiska na svoje prsi simbol Sv. Duha — golobčka. Na podoben način najdemo brezmadežno spočetje upodobljeno že v na-

šem gotskem freskantstvu, n. pr. v Žirovnici, v cerkvi sv. Katarine na Plešivici pri Žužemberku in v odlomku lepe slike v križnem hodniku v muzeju v Ptujju iz okrog 1520.

Stebre s kipi Brezmadežne so postavljali v 17. in 18. stoletju po naših mestih v spomin na odvrnjeno turško nevarnost (prim. Valvasorjev kip v Ljubljani, spomenik na Glavnem trgu v Mariboru itd.).

Priljubljena je tudi slika Marije kot kraljice, posebno kot kraljice rožnega venca. Ikonografsko izhaja tip sedeče kraljice z Detetom v naročju od slike poklonitve sv. Treh kraljev, v tej zvezi se tudi pri nas pri Sv. Miklavžu nad Čadramom predstavlja Marija kot kraljica s krono na glavi. Kot kraljica sv. rožnega venca se predstavlja od 15. stoletja, odkar so bratovščine sv. rožnega venca začele širiti to pobožnost. Pogosto je uprizorjeno, kako Marija izročá rožni venec sv. Dominiku, ki ga oddaja naprej vernikom. Lepo táko sliko imamo iz Bergantove roke v oltarju cerkve na Čemšeniku na Kranjskem. Drug tip pa predstavlja kronano Marijo z Detetom, stoječo v vencu, v katerega so vpletene slike vseh skrivnosti rožnega venca.

Veliko vlogo imajo od baroka naprej tudi marijanski cikli, ki predstavljajo poveličanje Marije, njene milosti in čudeže in preslavljajo čudežno moč raznih božjepotnih Marijinih podob. Z njimi so poslikane stene in svodi božjepotnih cerkvá ali božjepotne cerkve sploh. Eden največjih in najbogatejših primerov te vrste je pač stenska slikarija notranjščine cerkve

na Sladki gori, ki jo je sredi 18. stoletja poslikal največji slovenski freskant, Fr. Jelovšek. Zanimiva je v tem pogledu tudi svodna slikarija v prezbiteriju bivše minoritske cerkve, sedaj vojaškega skladišča v Mariboru, kjer je slikar Goebler naslikal poveličanje milostne podobe, ki je sedaj v velikem oltarju frančiškanske cerkve v Mariboru.

V 19. stoletju je bilo kot dopolnilo k sliki Srca Jezusovega zelo priljubljeno srce Marijino, ki je tudi ikonografsko posnetek motiva Srca Jezusovega.

V sredi 19. stoletja se je zelo razširilo češčenje Brezmadežne po slovesni proglastitvi dogme leta 1854. Lahko rečemo, da je od tedaj stopila po priljubljenosti in razširjenosti na prvo mesto med Marijinimi podobami Brezmadežna iz dupline v Lurdu.

3. Bogata je zakladnica marijanske simbolike in zato je število in vsebinski obseg Marijinih simboličnih slik skoro nepregleden. Že velik del slik brezmadežnega spočetja spada v to skupino. Po tej strani se je pri nas posebno odlikoval slikar Vogl v severni kapeli župne cerkve v Laškem. Bogata je v tem pogledu posebno krasna božjepotna cerkev v Rušah. Iz bogate zakladnice srednjeveške in baročne simbolike naj navedem samo nekaj najbolj znanih in razširjenih Marijnih simbolov, katerih veliko število je znano iz lavretanskih litanij: luna je simbol Marijine lepote, Marija je morska zvezda, vrata nebeška, lilija med trnjem, školjka, ki jo rosa oplodi, noj, ki mu jajca sonce izvali (prim. napis v kapeli žalostne

Matere božje v Celju), enorog je simbol njene brezmadežnosti — legenda trdi, da se čisti devici brez strahu približa in ji pokorno položi glavo v naročje. Marija je vodnjak žive vode, čistost njena je goreč grm Mojzesov, Gedeonovo runo, zaklenjena vrata svetišča, stolp slonokosteni, zaprt vrt itd. Marijini simboli se predstavljajo dobesedno, pojasnjujejo pa z napisi, ki izdajajo skrit mistični smisel naslikanega.

*

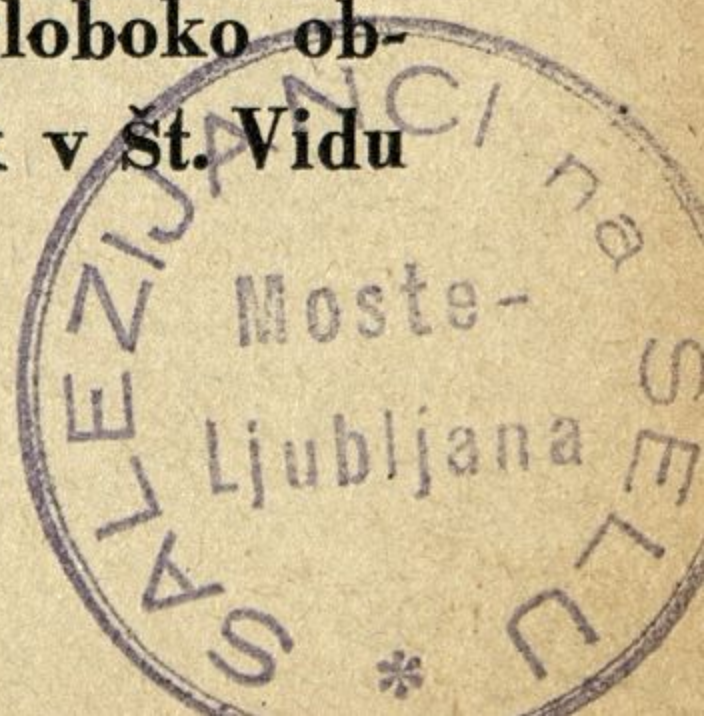
Marijine podobe, ki jih v tej knjižici poklanjamo ljubiteljem umetnosti in Marijinim častilcem, predstavljajo le maloštevilen izbor najzanimivejših med neštetimi zanimivimi marijanskimi umetninami v naši domovini. V prednjem smo pokazali, kako je Mariji posvečena umetnost pri nas snovala v večjem okviru vesoljne krščanske umetnosti. Kakor se v celoti krščanskega sveta opaža, da se ideal nabožne Marijine podobe spreminja in ima vsak čas svoj tip, ki mu posebno ustreza, tako nas o istem stanju in razvoju Marijinih nabožnih podob poučuje tudi marijanska umetnost v naši domovini. Čas, ki je za razvoj marijanske umetnosti pri nas pomemben, se pričinja z 11. stoletjem. Stoječa ali sedeča Marija z Detetom v naročju sta v tem in naslednjem stoletju najbolj razširjeni. In tudi umetnostno najpomembnejša Marijina podoba tega zgodnjega časa, velesovski milostni kip, ustreza temu stanju. V 13., 14. in 15. stoletju se razvije oblika Žalostne Matere božje, tako zvana Pietà, ki začasno nad onimi oblikami prevlada kot najbolj priljubljena. To velja

tudi za nas; posebno na Štajerskem imamo ohranjenih mnogo kipov te vrste, v prvi vrsti prekrasen kip tega predmeta v grajski kapeli v Veliki Nedelji. Med podobami stoječe Marije bo po lepoti težko kateri kos kipu v glavnem oltarju pri minoritih v Ptujju. Kot posebno, umetnostno in kulturnozgodovinsko izredno pomembno inačico stoječih Marij zaščitnic trpečega človeškega rodu pa moramo pomakniti v prvo vrsto med vsemi milostni kip na Ptujjski gori.

Kakor drugod v Evropi pomeni tudi pri nas čas katoliške obnove, ki sledi reformaciji, tudi ponoven, po protestantizmu pretrgan razmah Marijinega češčenja. Obnova tega češčenja se vrši pogosto z uvajanjem novih Marijinih podob, posnetih po bizantinskih, vzhodnokrščanskih Marijinih ikonah, ki so kot begunke pred Turki obračale nase pozornost. Prav posebno se širi češčenje raznih takih podob, posnetih po ikonah, ki jih je katoliški svet oddavna častil v raznih rimskih cerkvah. Razen tega pa se poprej najbolj priljubljene oblike Žalostne Matere s Sinom v naročju (Pietà) umaknejo zopet stoječi ali sedeči Materi z Detetom v naročju. Nov pa je tip stoječe Brezmadežne, ki v simboličnem razmerju do odstranjenega protestantizma in turške nevarnosti, kot podoba vzvišene pobožne molitve, stopa kači ali zmaju na glavo. Mnogokrat so jo tako upodabljali naši kiparji in slikarji, včasih tudi z Detetom v naročju. Najviše pa je naša baročna umetnost v dobi svojega, na ljubljansko umetnostno središče oprtega razcveta v 18. stoletju ustvarila

prav v Madonah. Najlepša in umetniško najpopolnejša med njimi je Madona v skupini svete Družine, ki jo je naslikal 1734 Fran Jelovšek za cerkev sv. Petra v Ljubljani. Krasna je Vnebovzeta v župni cerkvi v Kopanju, ki jo je naslikal Ant. Cebej. Vzvišena je nebeška kraljica, ki sprejema v nebesih sv. Frančiška Sal., katero je naslikal za strop grajske kapele v Goričanah Val. Metzinger. V skrivnost njenega brezmadežnega spočetja pa se je najbolj poglobil Fort. Bergant s svojo sliko pri uršulinkah v Ljubljani.

Celo stoletje po baroku naša umetnost ni ustvarila nič izrednega v Marijini umetnosti, čeprav ji je posvetila nešteto del. Največkrat se je naslanjala pri tem na stare baročne vzore ali od romantike dalje posebno na Rafaela in druge klasike marijanske umetnosti. Starejšim vzorom se je pridružil končno po slovesni proglasitvi verske resnice o brezmadežnem spočetju in po čudežnih ozdravljenjih v Lurdu nov tip Brezmadežne — lurške, ki pa umetniško ni dal posebnih novih pobud. Visoko pa je dvignil Marijino podobo v umetnosti zopet novejši čas, ko je slovenska umetnost doživela ponoven razcvet. Jurij Šubic je ustvaril odlično Obiskovanje na Rožniku in monumentalno Žalostno Mater pod križem v Poljanah. Iz rodu impresionistov jo je povečal na oboku prezbiterija pri frančiškanih v Ljubljani M. Sternen, kjer se Marija zmagoslavno dviga v nebesa. Tudi mimo globoko občutene Marije v Oznanjenju Helene Vurnik v Št. Vidu

pri Ljubljani ne smemo molče. V povojnem rodu pa sta ji največ pozornosti posvetila brata Kralja, ki sta skušala na sodoben način upodobiti skrivnost Brezmadežne. Prav njuno delo je dokazalo, da naloge marijanske umetnosti še niso izčrpane, temveč da morejo vsak trenutek postati hvaležen predmet intimno nabožne in monumentalne umetnosti.

Francè Stelè.

Sl. 1. **Marijino rojstvo.** Okrog leta 1520 je neznan slikar naslikal na južni steni cerkve sv. Primoža nad Kamnikom največjo vrsto slik iz Marijinega življenja na Slovenskem. Slika predstavlja mater Ano, ki doji novorojenko; služabnica prinaša od leve jed; druga spodaj pripravlja vodo za otrokovo kopel.

Sl. 2. **Marijino rojstvo.** Val. Metzinger je sredi 18. stoletja na sliki, ki je v Narodni galeriji v Ljubljani, na podoben, a od renesanskega slikarja pri Sv. Primožu (sl. 1) bolj zgovoren način upodobil ta prizor. Središče zanimanja je novorojenka, za katero je pripravljena spodaj kopel in zibelka. V ozadju na desni je mati Ana v razgovoru s služabnico, od leve pa prihaja obisk.

Sl. 3. **Marija v rodovinskem krogu.** Sliko, ki je v oltarju v cerkvi sv. Martina pri Žalni, je naslikal v prvi polovici 18. stoletja Franc Jelovšek. Predstavlja nam prostor pred razkošno palačo, kjer sedi sv. Ana, ki z vso vnemo poučuje malo Marijo, spoštljivo klečečo pred njo in beročo iz knjige. Iz ozadja na levi prisostvuje pouku sv. Joahim, ki je ves zatopljen v branje male učenke.

Sl. 4. **Marija v templju.** Slikar Marijinega življenja pri Sv. Primožu nad Kamnikom je okr. 1520 upodobil Marijo, oblečeno po starem izročilu v obleko, okrašeno s pšeničnimi klasi, pri štreni preje; pred seboj ima odprto knjigo in je zatopljena pol v delo, ki se izraža v značilnih gibih prstov, pol v pobožno branje. Tovarišica na desni spredaj šiva, druga v ozadju navija štreno. Slika kaže lep prizor iz življenja deklet v prvi polovici 16. stoletja.

Sl. 5. Marijino oznanjenje. To sliko je naslikal l. 1605 na oltarju v Petrovčah pri Celju slikar Matija Plainer. Prizor je upodobil na način, ki se v teku stoletij ni dosti spremenil. Marija sprejema angelovo oznanilo kleče ob klečalniku, kjer je pravkar molila iz knjige pred seboj. Žarek, ki prihaja od vrha, simbolizira skrivnostno moč, ki jo bo povzdignila v dostojanstvo Matere božje.

Sl. 6. Marijino oznanjenje. Joh. Martin Kremser-Schmidt, slavni avstrijski slikar, ki je z mnogo občudovanimi slikami v drugi polovici 18. stoletja okrasil cerkvi v Gornjem gradu in v Velesovem, predstavlja dogodek v bistvu na enak način kakor slika 5. Kaže pa nam tudi izvor skrivnostnega žarka: pri golobčku Sv. Duha v nebesih ob Bogu Očetu.

Sl. 7. Obisk pri teti Elizabeti. Slikar Matija Plainer je upodobil v Petrovčah srečanje obeh žen vrhu stopnic, po katerih se od leve bliža bradat starec. Marija je zaupno prijela teto za roko in ji z zadržano kretnjo razkriva svojo skrivnost.

Sl. 8. Obisk pri teti Elizabeti. Jurij Šubic, eden največjih slovenskih slikarjev, je na sliki v cerkvi na Rožniku v Ljubljani v drugi polovici 19. stoletja upodobil isti prizor na vsebinsko mnogo bogatejši način kakor slika 7. Ženama je dodal Jožefa in Caharijo. Razgovor Marije, ki je prekrasna žena, s teto je nepopisno živo upodobljen.

Sl. 9. Rojstvo Jezusovo. Slikar Volbenk je l. 1453 v Crngrobu naslikal to lepo, deloma žal poškodovano sliko, ki predstavlja sveto Mater, ki moli svojega Novorojenca pred seboj na desni, ki ga pa na sliki ni več. V ozadju je hlevček z voličkom in osličkom. Na levi spredaj pripravlja Jožef jed; ker se je preveč zaveroval v prizor na desni, mu je jed skipela. Ta Marija spada med najlepše, kar jih je ustvarila naša umetnost.

Sl. 10. Rojstvo Jezusovo. Na podobno strogo nabožen način kakor slikar Volbenk (sl. 9) je upodobil Rojstvo tudi

slikar Marijinega življenja pri Sv. Primožu nad Kamnikom okr. 1520. Jožef na tej sliki počiva, nad njim pri odprtini se vidita prva pastirja, ki sta prišla, da se prepričata o resničnosti angelovega sporočila.

Sl. 11. Sv. Trije kralji. Na reliefu na Ptujski gori je eden najboljših kiparjev, ki so delovali pri nas konec srednjega veka, upodobil okr. 1410 poklonitev sv. Treh kraljev novorojencu. Podoba nam jih kaže po prihodu v Betlehem, ko je starec Gašper že izročil dar in kleče časti Dete, ko Mihael snema krono in ponuja svoj dar ter se pripravlja, da poklekne, črni Baltazar pa še čaka, da pride na vrsto.

Sl. 12. Sv. Trije kralji. Na krasni, žal, močno poškodovani sliki na Mačah iz l. 1467 je crngrobskemu Volbenku sorodni slikar upodobil prizor podobno kakor slika 11. Dodan pa je hlevец z živalma in Jožef, ki spoštljivo snema kapo.

Sl. 13. Sv. Trije kralji. Največjo, 11 m dolgo sliko tega predmeta v Sloveniji je naslikal okr. 1520 neznan, a odličen slikar v cerkvi sv. Primoža nad Kamnikom. Upodobljen je Jeruzalem s pokolom nedolžnih otrok, slovo kraljev od Heroda, potovanje iz Jeruzalema v Betlehem in poklonitev, katere del s poklonitvijo Gašperja in živahnim polnebeškim (blagoslavljanje z desno), polotroškim (seganje z levico po darilu) odzivom pri Detetu kaže ta slika.

Sl. 14. Sv. Trije kralji. Na reliefu iz okr. 1510—1520 v Zg. Tuhinju vidimo starega kralja, ki izroča svoj dar, otrok pa je živahno planil k njemu, da ga objame. Na desni v ozadju je Jožef, na sredi drugi, na levi tretji kralj, za njima nekaj služabnikov.

Sl. 15. Darovanje v templju. Podobar, ki je med 1510 do 1520 ustvaril reliefe nekdanjega oltarja v Zg. Tuhinju, je upodobil prizor, kako je pri oltarju v templju starec Simeon vzel božje Dete na roko in zahvalil Boga, da je doživel ta trenutek. V ozadju Jožef in služabnica, druga na levi nosi grlici.

Sl. 16. **Beg v Egipt.** Neznani slikar iz okoli leta 1620 je upodobil sv. Družino na begu na krilnem oltarju pri Sv. Treh kraljih v Slov. goricah. V pokrajini s palmo vodi Jožef oslička, ki nosi mater z otrokom, za njimi pa stopa voliček, ki je bil priča rojstvu.

Sl. 17. **Žalostna Mati pod križem.** Slikarju Volbenku iz Crngroba sorodni slikar je l. 1467 na Mačah upodobil Jezusa na križu z žalujočima Marijo in Janezom. Marija je oblečena v težko, bogato nagubano obleko. Njena žalost se prepričevalno izraža v potezah obraza in sklenjenih rokah.

Sl. 18. **Pietà.** Slikar Andrej iz Ottinga je v največjem pasijonu v Sloveniji l. 1450—60 v Slovenjem Gradcu upodobil sedečo Marijo, ki objokuje s križa sneto Sinovo truplo, katero so ji položili v naročje. Janez, ki se je sklonil daleč naprej, in dve ženi žalujejo v ozadju. Magdalena pa se je na desni sklonila k nogam, da jih še enkrat, kakor svoj čas v Simonovi hiši, umije s solzami.

Sl. 19. **Pietà.** Neznani italijanski slikar iz prve polovice 17. stoletja je na sliki iz Šmarja na Dolenjskem upodobil isti prizor kakor slika 18 na izredno živahen način. V svoji pretresljivi boli se je Mati obrnila k nebu, da mu jo potoži. Janez je prijel truplo, da ji ne zdrkne s kolen; od desne pa je prihitel angel, da jo potolaži.

Sl. 20. **Pietà.** Na najpretresljivejši način je upodobil Marijino žalost odlični kipar, ki je okoli leta 1420 izdelal kip žalostne Matere božje tipa Pietà v Veliki Nedelji.

Sl. 21. **Pietà.** Val. Metzinger je v sliki Marije žalujoče nad Jezusovim truplom na baročen način upodobil Marijino žalost, ki jo kažejo predvsem k nebu obrnjene oči in polodprte ustne.

Sl. 22. **Žalostna Mati božja pod križem.** Odlični kipar, ki ga pozna umetnostna zgodovina kot mojstra iz Koelna, je izdelal okoli leta 1430—40 ta lepi kip iz alabastra, ki je nekdanj

krasil domači oltar v nekem gradu pri Moravčah; sedaj je v Narodnem muzeju v Ljubljani.

Sl. 23. Žalostna Mati božja pod križem. Delavniškemu krogu slikarja na Mačah pripadajoči slikar je okr. 1460 naslikal ob Jezusu na križu to v izrazu žalosti pretresljivo Marijo v Podzidu pri Trojanah.

Sl. 24. Marijina smrt. Odlični kipar, ki je okr. 1410 ustvaril kiparska dela na Ptujski gori, je naredil najlepšo upodobitev Marijine smrti v Sloveniji. Marija leži umirajoča na postelji, okrog so zbrani apostoli, ki opravljajo obsmrtne molitve in žalujejo. Najlepši del slike imamo v trikotu treh glav, Marijine in dveh mladih apostolov (eden je Janez), ki ji skušata lajšati trpljenje zadnjih trenutkov.

Sl. 25. Marijina smrt. Salzburški slikar Konrad Laib je naslikal ta prizor okr. 1450—60 kot glavno sliko na oltarju iz proštije cerkve, ki je sedaj v muzeju v Ptuju. Marija je vstala iz postelje in kleče pričakuje smrti. Apostoli opravljajo obsmrtne molitve. Od angelov, ki trosijo cvetlične vejice, obdan prihaja z nebes Sin, da sprejme materino dušo.

Sl. 26. Marijina smrt. Slikar Janez Ljubljanski je l. 1456 na Muljavi upodobil Marijino smrt tako, da Marija ob postelji kleče pričakuje smrti, apostoli pa zbrani okrog nje opravljajo obsmrtne molitve. Ob Marijinem vzglavju je Jezus, ki sprejema Marijino dušo v obliki majhne deklice.

Sl. 27. Vnebovzetje Marijino. Neznani slikar prve polovice 17. stoletja je v Slovenjem Gradcu upodobil ta prizor tako, da je predstavil Marijo na oblakih, obdano od trume angelov, ko se dviga v nebo. Spodaj so zbrani apostoli ob praznem grobu.

Sl. 28. Kronanje Marije v nebesih. Prizor vnebovzetja in kronanja sta bila konec srednjega veka največkrat združena z Marijino smrtjo. Toda že takrat, posebno v renesansi, baroku in v novejšem času pa upodabljajo ta dogodek sa-

mostojno, kakor ga kaže ta slika Val. Metzingerja iz prve polovice 18. stoletja pri Sv. Petru v Ljubljani.

Sl. 29. Vnebovzetje Marijino. V vrsto najlepših slovenskih baročnih Marijinih slik spada to vnebovzetje v cerkvi na Kopanju, ki ga je sredi 18. stoletja naslikal Anton Cebej. Vzvišeno srečna, kakor da prepeva svojo pesem »Moja duša poveličuje Gospoda«, se dviga Marija, obdana od angelov na oblakih, v nebesa.

Sl. 30. Vnebovzetje Marijino. Slikar Matevž Langus je sredi 19. stoletja upodobil Marijo, ki se na oblakih dviga nad praznim grobom v nebesa in v glavnem še ustreza baročnemu pojmovanju te naloge.

Sl. 31. Rožnovenska Mati božja. V vrsti nešteti, za češčenje namenjenih upodobitev je poleg sedeče najbolj razširjena stoječa Mati z Detetom v naročju. Neznani slikar 17. stoletja je upodobil v zapisniku rožnovenske bratovščine v Kranju Marijo z Jezusom, ki deli rožne vence in stoji v vencu, v katerem so upodobljene skrivnosti sv. rožnega venca. Take slike so bile zelo priljubljene od 15. stoletja dalje, ko se je začela širiti molitev sv. rožnega venca.

Sl. 32. Božja mati. To sliko je naslikal sredi 18. stoletja Fortunat Bergant, ki je naslikal celo vrsto naših baročnih Marijinih podob. Slika je v frančiškanskem samostanu v Nazarjih. Z žarki obdano ime Jezusovo pred njo je simbol njenega vzvišenega materinstva.

Sl. 33. Brezmadežna. Isti Fortunat Bergant je na mnogo bolj bogato simboličen način kakor na sliki 32 upodobil Brezmadežno na sliki v uršulinskem samostanu v Ljubljani. Marija stoji na liliji, ki jo ovija kača izvirnega greha, in vdano sprejema golobčka Svetega Duha, po žarkih od Boga Očeta pa plava k nji malo dete — Bog Sin.

Sl. 34. Ana Samotretja. Na danes nenavaden način so v srednjem veku upodabljali misel o brezmadežnem spočetju

v podobi tako zване Ane Samotretje. Ana pestuje Dete v navzočnosti Marije kot majhne deklice, včasih tudi oba skupaj. Marija nudi Jezusu granatno jabolko, ki je simbol večnega življenja. Lesena podoba je iz začetka 16. stoletja.

Sl. 35. Ana Samotretja. Isti prizor kakor slika 34 je upodobil v leseni skupini nek štajerski kipar v prvih desetletjih 16. stoletja (sedaj v muzeju v Mariboru). Tu obe ženi sedita in se igrata z Detetom.

Sl. 36. Sedeča Marija z Jezusom. Ta milostni kip iz lesa v Velesovem je najstarejši spomenik srednjeveškega kiparstva v Sloveniji iz prve polovice 13. stoletja. Marija sedi strogo predse obrnjena in pestuje Dete, ki ji sedi v naročju in opira levico na knjigo. Te vrste upodobitve Marije, ki se opirajo na bizantinske vzore, so v srednjem veku imenovali pogosto »Sedež modrosti«.

Sl. 37. Mati božja z Jezusom. Po starosti druga po velesovski je ta reliefna podoba v kapelici v Krakovem v Ljubljani iz srede 13. stoletja. Jezus drži svitek rokopisa v levi, z desno blagoslavlja. Marija mu nudi z desno granatno jabolko, simbol večnega življenja. Na tronu sede grlice, pod podnožjem sta dva zmaja, ki sta si prepletla vratove, in dva sedeča leva.

Sl. 38. Mati božja z Jezusom. V kapelici v Ormožu je ohranjen ta kip iz okr. 1400, ki predstavlja sedečo Mater z Detetom, ki se igra z njenim podbradkom. Na desnem Marijinem kolenu čepi golobček, ki ga Marija drži z desnico.

Sl. 39. Mati božja z Jezusom. V cerkvi na Muljavi je ta leseni kip iz prve polovice 15. stoletja, ki predstavlja sedečo Marijo z Detetom v naročju, z desno držečo hruško ali figo. Te vrste sadeži so razen granatnega jabolka v srednjem veku zelo pogosti v rokah Marije ali Jezusa.

Sl. 40. Mati božja z Jezusom. V zlatem oltarčku iz prve polovice 17. stoletja v cerkvi sv. Filipa in Jakoba v Poljanski

dolini je tale leseni kip Marije z Jezusom iz srede 15. stoletja. Jezus se igra z grozdom.

Sl. 41. Mati božja z Jezusom. V cerkvi na Kamnem vrhu pri Ambrusu je l. 1459 naslikal to podobo božje Matere slikar Janez Ljubljanski. Nežno razmerje Sina do Matere se izraža z objemom, kar se v dobi renesanse in pozne gotike pogosto ponavlja.

Sl. 42. Mati božja z Jezusom. Med najdragocenejše in najlepše Marijine podobe v Sloveniji spada tale na les slikana podoba, ki jo je ustvaril okr. 1460 italijanski slikar Gianfrancesco da Rimini. Danes je v Narodni galeriji v Ljubljani, nekdanj pa je bila v kapelici gradu Hompoš in pozneje v cerkvi v Hočah pri Mariboru. Marija je skoraj še bizantinsko stroga, Jezus pa zelo renesančen. Z desno blagoslavlja, v levi ima limono.

Sl. 43. Mati božja z Jezusom. V Kamniku pri frančiškanih je ta zelo ljubka skupina Marije z Jezusom, ki jo je sredi 18. stoletja naslikal Fortunat Bergant. Jezušček sedi na blazini; kot kralj sveta je levico naslonil na zemeljsko oblo, z desno pa na dokaj samozavesten način o nečem modruje s svojo materjo.

Sl. 44. Mati božja z Jezusom. Podobno kakor v prelepi Jelovškovi sliki pri Sv. Petru v Ljubljani je tudi tu Marija ljubeče dvignila svoje Dete, da ga predstavi svetu kot Odršenika. Naslikal jo je sredi 18. stoletja pod vplivom kake renesančne podobe Fortunat Bergant. Nahaja se v rodbini Pavšlar v Kranju.

Sl. 45. Marija Pomagaj. Kot najbolj češčena in po milostih razglašena slovenska romarska Marijina podoba je ta slika na Brezjah. Naslikal jo je iz hvaležnosti do Marije po zaobljubi v francoski ječi kranjski slikar Leopold Layer l. 1814 po originalu Cranachove Marije Pomagaj, ki jo od 16. stoletja naprej časte v vseh alpskih deželah. Skupni vzor vseh podob te vrste pa je bizantinska Mati ljubezniva.

Sl. 46. **Mati božja z Jezusom.** V atiki velikega oltarja pri minoritih v Ptujju je ta lepa podoba stoječe Marije z Detetom iz začetka 15. stoletja, ki spada med najlepše gotske kipe naše domovine.

Sl. 47. **Mati božja z Jezusom.** V Kamniku v župni cerkvi je ta iz srebra izdelani kipec Marije z detetom Jezusom iz druge polovice 15. stoletja. Jezus se igra s sadežem. Žezlo in žarki so kipcu pozneje dodani.

Sl. 48. **Mati božja z Jezusom.** Kip, ki predstavlja stoječo Marijo z Jezusom v naročju, nudečo mu sad, po katerem sega, je iz druge polovice 15. stoletja in je v privatni posesti v Višnji gori.

Sl. 49. **Mati božja z Jezusom.** Ta lepi poznogotski kip stoječe Marije z Detetom iz druge polovice 15. stoletja je v gradu Dornavi pri Ptujju. Posebno ljubeč je zgornji del z nenavadno živahno razgibanim Detetovim telesom.

Sl. 50. **Marija s sv. Antonom Pad.** Neznani štajerski slikar konca 17. stoletja je na tej sliki v minoritskem samostanu v Ptujju upodobil v baročni dobi zelo priljubljeni prizor, kako se dete Jezus v naročju svoje matere prikazuje temu svetniku.

Sl. 51. **Sveta Družina.** Po pravici zasluži ta, l. 1734 za cerkev sv. Petra v Ljubljani po Francu Jelovšku naslikana sveta Družina ime najlepše slovenske Madone. V navzočnosti Jezusovega rednika sv. Jožefa je Marija dvignila svoje Dete, da ga predstavi vernim kot Odrešenika. Jožef in angel sta prevzeta veličine tega trenutka in sta oba pokleknila, da počastita Dete.

Sl. 52. **Mati božja z Jezusom.** Ta v velikem oltarju v Stopičah pri Novem mestu češčena lesena Marija iz baročne dobe je primer mnogih baročnih milostnih podob, češčenih po naših cerkvah.

Sl. 53. **Žalostna Mati božja.** Ta odlični leseni kip iz prve polovice 18. stoletja v župni cerkvi v Šmartinu pri Kranju

kaže v baročni dobi pogosto upodobljeno Marijo, žalujočo pod križem, ki ji je meč bolečin prebodel srce.

Sl. 54. **Pietà.** Mati, objokujoča v naročje ji položeno mrtvo Sinovo telo, je postala konec srednjega veka eden najpriljubljenejših primerov Marijine nabožne podobe. Kip iz Zg. Tuhinja v Narodni galeriji v Ljubljani nam kaže primer iz okr. 1400, ko umetnost upodablja Jezusovo telo slabo razvito, kakor da Mati, pestujoč Dete, v viziji zagleda njegovo poznejšo žrtev.

Sl. 55. **Pietà.** Ena najlepših upodobitev tega predmeta je kip iz okr. 1420 v Veliki Nedelji. S križa sneto telo so položili Materi v naročje, ki ga sedaj v nemi, a vzvišeni žalosti opazuje. Nepremostljivo nasprotje med življenjem in smrtjo je odlično izraženo.

Sl. 56. **Pietà.** Kip iz srede 15. stoletja, ki je danes v uršulinskem samostanu v Mekinjah, predstavlja novo inačico v neštetih vrstah teh upodobitev, ki se kaže posebno v onemoglo navzdol viseči roki mrtvega telesa.

Sl. 57. **Pietà.** Idejo kipa na sliki 56 izraža še dosledneje ta kasnogotski kip v vaški kapelici v Bistrici pri Trziču na Gorenjskem. Izredno učinkovit je gib Marijinega telesa.

Sl. 58. **Zaroka sv. Katarine.** Od renesanse sem umetnost pogosto upodablja Mater božjo v zvezi z različnimi svetniki. Mistična zaroka sv. Katarine z božjim ženinom je zelo pogosten predmet takih slik. Našo je naslikal l. 1634 slikar Mihael Skobl za v stranski oltar župne cerkve v Slovenjem Gradcu.

Sl. 59. **Marija s svetniki.** V uršulinskem samostanu v Ljubljani je ta odlična slika, ki jo je v prvi polovici 17. stoletja naslikal za Ljubljano slavni beneški slikar Jakob Palma ml. Spodaj je upodobljena družba svetnikov, katero sv. Janez Krstnik opozarja na prikazen božje Matere z Detetom.

Sl. 60. **Marija sprejema sv. Frančiška Sal. v nebesih.** Za strop kapelice škofovskega dvorca v Goričanah je to slika, ki je sedaj v Narodni galeriji v Ljubljani in velja za tretjo v vrsti najlepših slovenskih baročnih Marij, naslikal Val. Metzinger sredi 18. stoletja. Predstavlja nam Marijo, kako z razprostrtimi rokami sprejema v nebeški slavi velikega baročnega svetnika sv. Frančiška Sal.

Sl. 61. **Marija s sv. Primožem in Felicijanom.** Slika, ki jo je okr. 1800 naslikal slikar Janez Potočnik, je v velikem oltarju cerkve sv. Primoža nad Kamnikom. Kaže nam Marijo v družbi patronov cerkve, za katero je bila naslikana.

Sl. 62. **Marijina priprošnja.** Na sliki poslednje sodbe, ki jo je okr. 1460 naslikal v Krtini slikar iz bližine slikarja fresk na Mačah, vidimo skupino Marije in Janeza Krstnika, tako zvano Deisis, v kateri nastopata kot priprošnjika za vse človeštvo pri Sodniku, da izprosita milostno sodbo.

Sl. 63. **Marija zaščitnica s plaščem.** Najpomembnejšo podobo te vrste v Sloveniji je ustvaril v temle reliefu neznan, a odličen kipar okr. 1410 na Ptujski gori. Med tistimi, ki so se zatekli pod Marijin plašč, je darovatelj Bernard III. Ptujski z ženo Valburgo, cesar Sigismund in mnogo drugih, v katerih domneva A. Stegenšek člane rodbine grofov celjskih in sorodstva. Ne samo zaradi svoje lepote, ampak tudi zaradi svoje zgodovinske pomembnosti spada ta podoba med najvažnejše spomenike Marijinega češčenja med Slovenci.

Sl. 64. **Marija zaščitnica s plaščem.** Pri Sv. Primožu nad Kamnikom se je ohranila iz okr. 1520 velika slika nadlog, ki jih nad ljudi pošilja Bog. Pod Marijin plašč so pribežali zastopniki vseh stanov. Po Marijini priprošnji, ki se je obrnila na Sina kot mati, je vtaknil Bog meč svojih kazni v nožnico.

K A Z A L O

Marija v slovenski umetnosti 5

Opombe k slikam 27

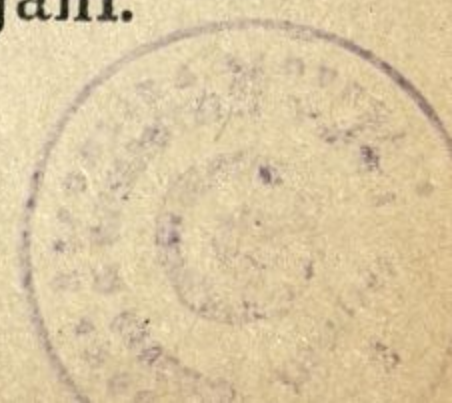

Slika 1. Marijino rojstvo.
Freska pri Sv. Primožu nad Kamnikom.

Slika 2. Marijino rojstvo.

Oljna slika V. Metzingerja v Narodni galeriji v Ljubljani.

Slika 3. Marija v rodovinskem krogu.
Oljna slika Fr. Jelovška v cerkvi sv. Martina pri žalni.

Slika 4. Marija v templju.
Freska pri Sv. Primožu nad Kamnikom.

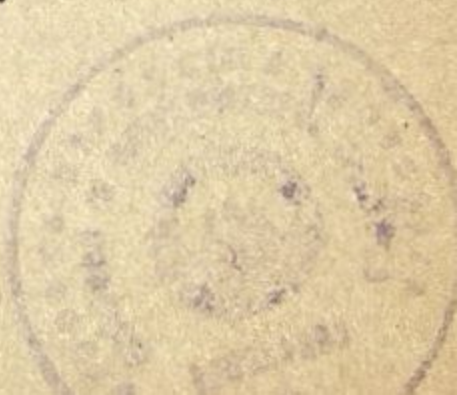

Slika 5. Marijino oznanjenje.
Oljna slika M. Plainerja v Petrovčah pri Celju.

Slika 6. Marijino oznanjenje.
Oljna slika J. M. Kremser-Schmidta v Velesovem.

Slika 7. Obisk pri teti Elizabeti.
Oljna slika M. Plainerja v Petrovčah pri Celju.

Slika 8. Obisk pri teti Elizabeti.
Oljna slika Jurija Šubica na Rožniku v Ljubljani.

Slika 9. Rojstvo Jezusovo.
Freska slikarja Volbenka v Crngrobu.

Slika 10. Rojstvo Jezusovo.
Freska pri Sv. Primožu nad Kamnikom.

Slika 11. Sv. Trije kralji.
Relief iz peščenca na Ptujski gori.

Slika 12. Sv. Trije kralji.
Freska v cerkvi na Mačah.

Slika 13. Sv. Trije kralji.
Freska pri Sv. Primožu nad Kamnikom.

Slika 14. Sv. Trije kralji.
Lesen relief v Zg. Tuhinju.

Slika 15. Darovanje v templju.
Lesen relief v Zg. Tuhinju.

Slika 16. Beg v Egiptet.
Oljna slika pri Sv. Treh kraljih v Slov. goricah.

Slika 17. Žalostna Mati pod križem.
Freska na Mačah.

Slika 18. Pietā.

Freska Andreja iz Ottinga v cerkvi sv. Duha v Slovenj Gradcu.

Slika 19. Pietà.

Oljna slika iz šmarja na Dolenjskem v Nar. galeriji v Ljubljani.

Slika 20. Pietà.

Del peščenčastega kipa v Vel. Nedelji (gl. sl. 55).

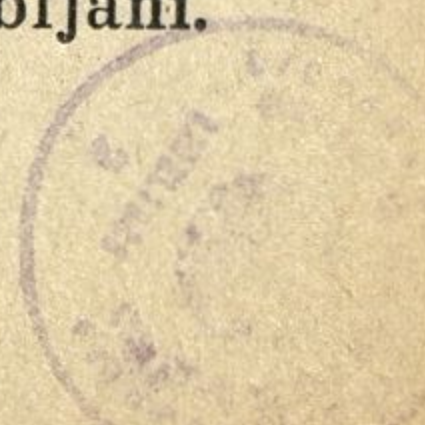

Slika 21. Pietà.
Del oljne slike V. Metzingerja.

Slika 22. Žalostna Mati božja pod križem.
Kip iz alabastra iz okolice Moravč v Nar. muzeju v Ljubljani.

Slika 23. Žalostna Mati božja pod križem.
Del freske v Podzidu pri Trojanah.

Slika 24. Marijina smrt.
Peščenčasti relief na Ptujski gori.

Slika 25. Marijina smrt.

Tempera slika K. Laiba-Pfeninga v muzeju v Ptuju.

Slika 26. Marijina smrt.
Freska Janeza Ljubljanskega na Muljavi.

Slika 27. Vnebovzetje Marijino.
Oljna slika v cerkvi sv. Duha v Slovenj Gradcu.

Slika 28. Kronanje Marije v nebesih.

Oljna slika V. Metzingerja pri Sv. Petru v Ljubljani.

Slika 29. Vnebovzetje Marijino.
Oljna slika A. Cebeja na Kopanju.

Slika 30. Vnebovzetje Marijino.
Del oljne skice M. Langusa.

Slika 31. Roženvenska Mati božja.
Slika v bratovščinski knjigi v Kranju.

Slika 32. Božja mati.
Oljna slika F. Berganta v Nazarjih.

Slika 33. Brezmadežna.

Oljna slika F. Berganta pri uršulinkah v Ljubljani.

Slika 34. Ana Samotretja.
Lesen kip v župnišču v Kranju.

Slika 35. Ana Samotretja.
Lesen kip v muzeju v Mariboru.

Slika 36. Sedeča Marija z Jezusom.
Lesen kip v velikem oltarju v Velesovem.

Slika 37. Mati božja z Jezusom.

Kip iz peščenca v kapelici v Krakovem v Ljubljani.

Slika 38. Mati božja z Jezusom.
Kamenit kip v kapelici v Ormožu.

Slika 39. Mati božja z Jezusom.
Lesen kip v cerkvi na Muljavi.

Slika 40. Mati božja z Jezusom.
Lesen kip pri Sv. Filipu in Jakobu v Poljanski dolini.

Slika 41. Mati božja z Jezusom.
Freska Janeza Ljubljanskega na Kamnem vrhu.

Slika 42. Mati božja z Jezusom.

Tempera slika Gianfrancesca da Rimini v Nar. gal. v Ljubljani.

Slika 43. Mati božja z Jezusom.

Oljna slika Fort. Berganta pri frančiškanih v Kamniku.

Slika 44. Mati božja z Jezusom.
Oljna slika Fort. Berganta pri Pavšlarju v Kranju.

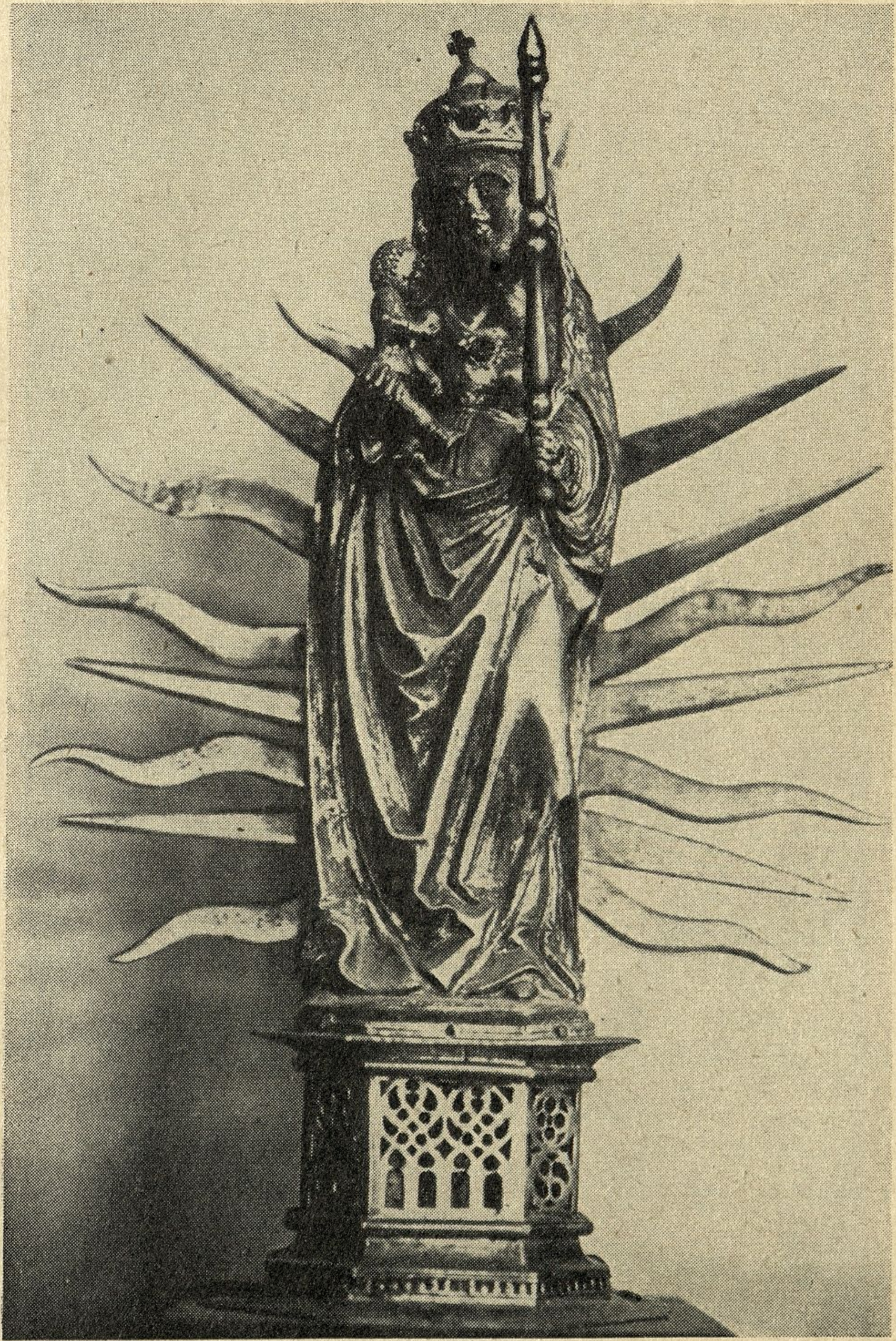

Slika 45. Marija Pomagaj.
Oljna slika L. Layerja na Brezjah.

Slika 46. Mati božja z Jezusom.
Kip iz peščenca pri minoritih v Ptujju.

Slika 47. Mati božja z Jezusom.
Kipec iz srebra v Kamniku.

Slika 48. Mati božja z Jezusom.
Lesen kip v privatni lasti v Višnji gori.

Slika 49. Mati božja z Jezusom.
Lesen kip v Dornavi pri Ptuju.

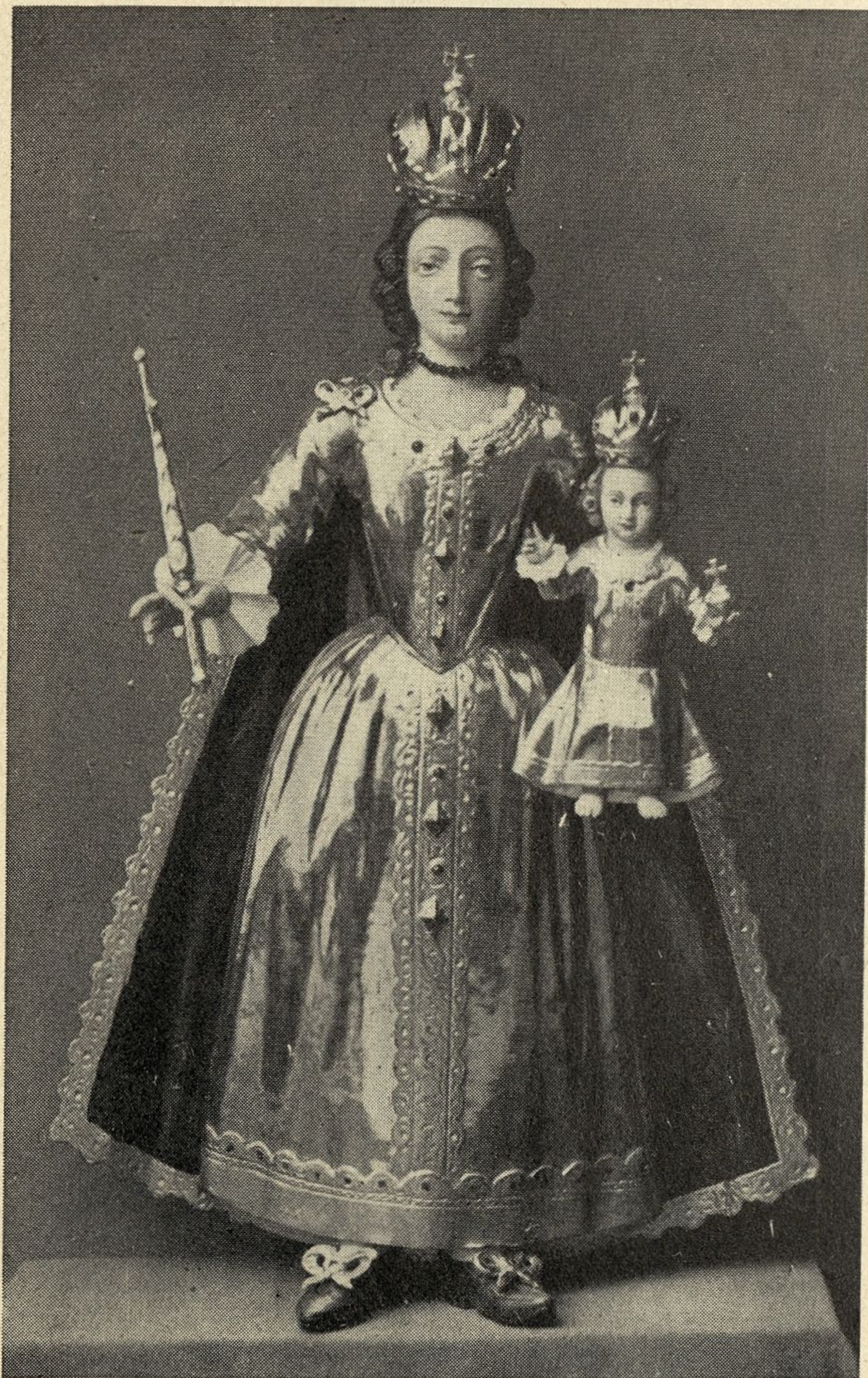
Slika 50. Marija s sv. Antonom Pad.
Oljna slika pri minoritih v Ptuju.

Slika 51. Sveta Družina.

Oljna slika F. Jelovška pri Sv. Petru v Ljubljani.

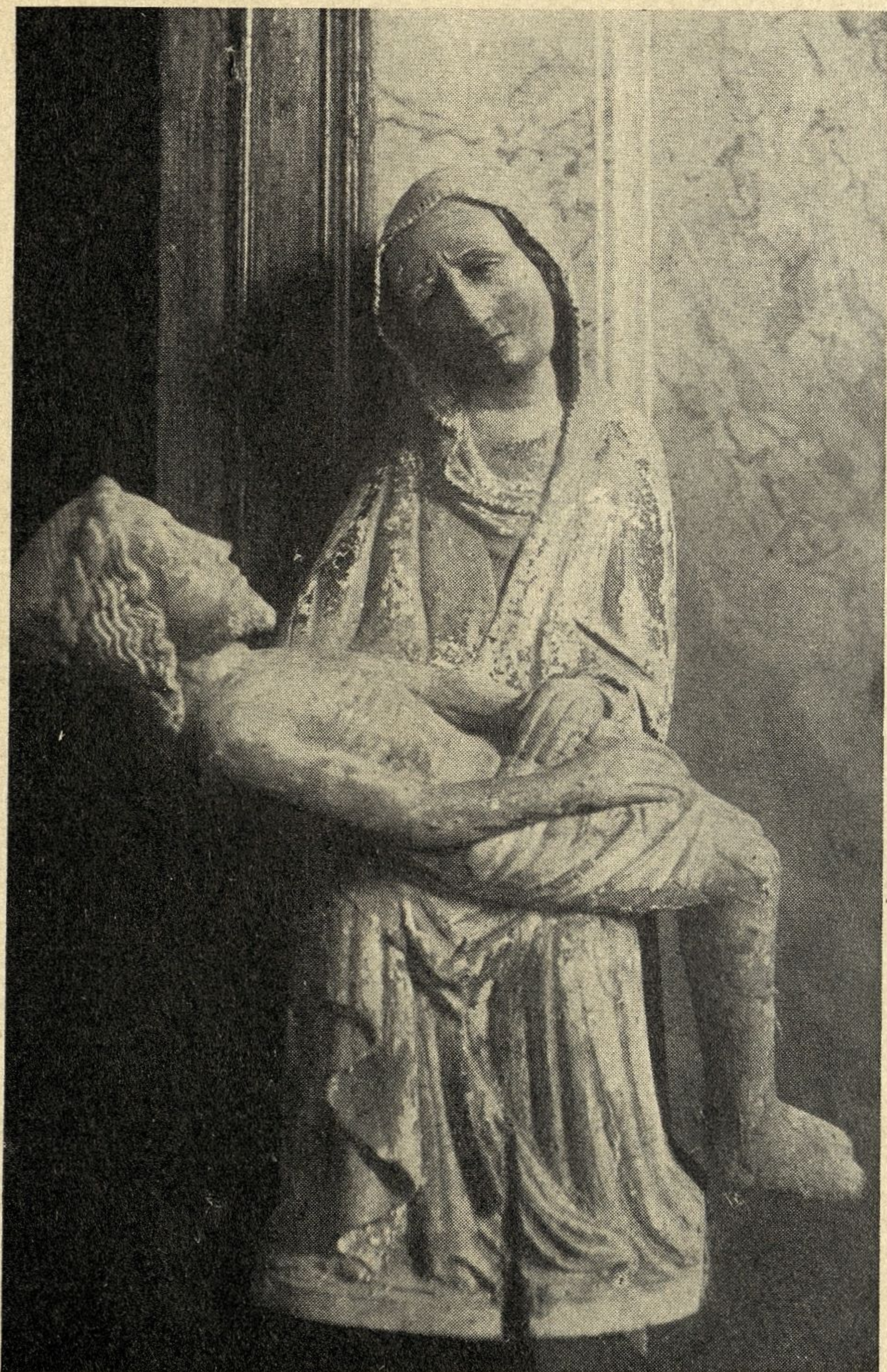

Slika 52. Mati božja z Jezusom.
Lesen kip v velikem oltarju v Stopičah.

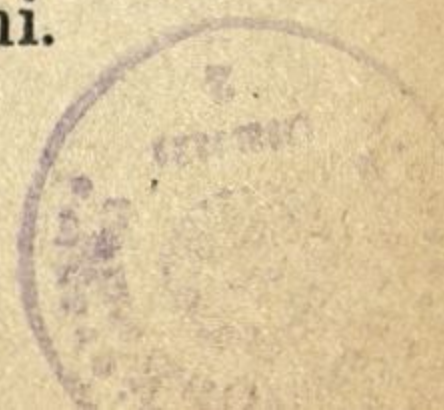

Slika 53. Žalostna Mati božja.
Lesen kip v Šmartnem pri Kranju.

Slika 54. Pietà.

Lesen kip iz Zg. Tuhinja v Nar. galeriji v Ljubljani.

Slika 55. Pietà.

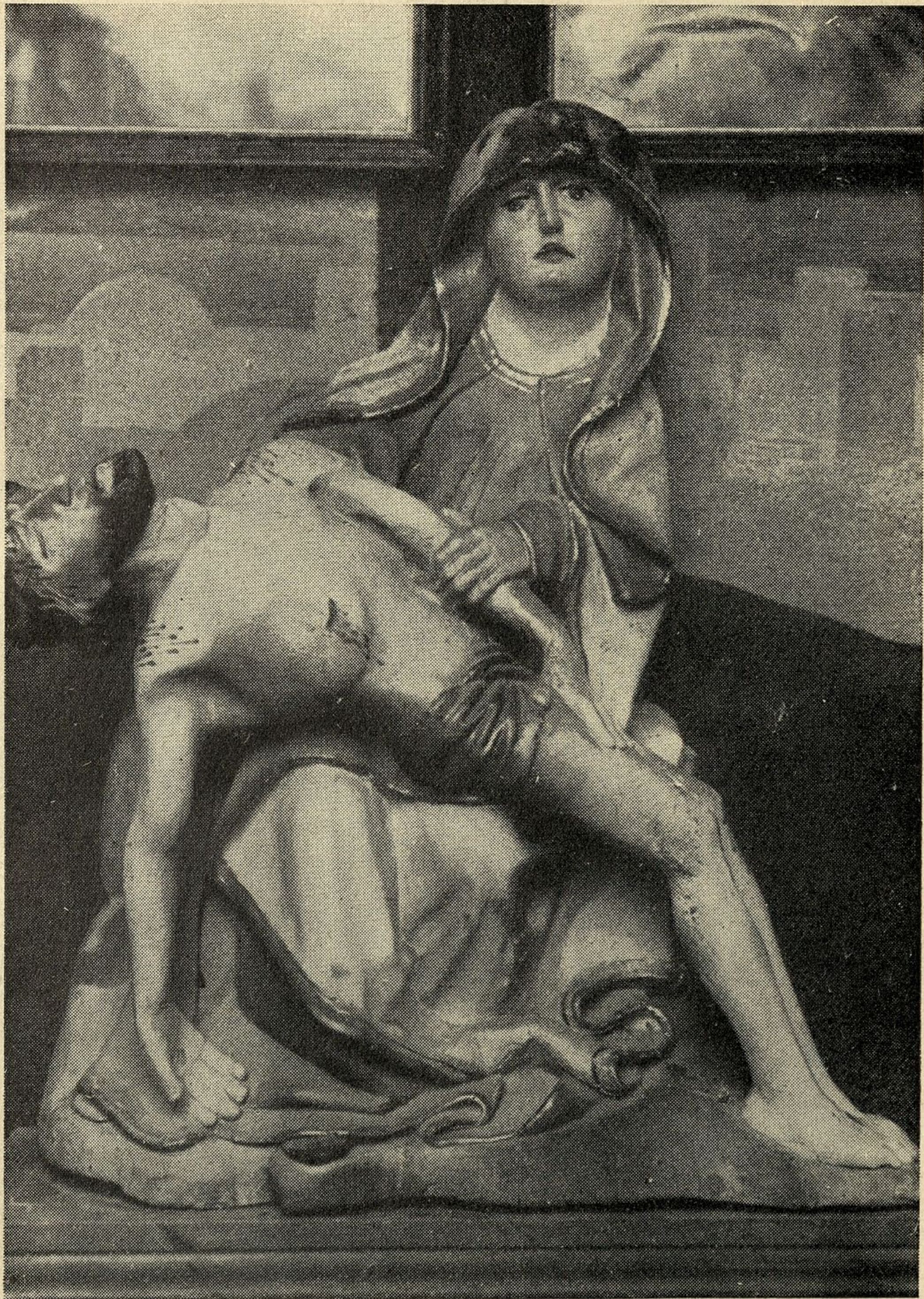
Kip iz peščenca v Vel. Nedelji.

Slika 56. Pietà.

Lesen kip pri uršulinkah v Mekinjah pri Kamniku.

Slika 57. Pietà.
Lesen kip v Bistrici pri Trziču.

Slika 58. Zaroka sv. Katarine.
Oljna slika Mihaela Skobla v Slovenj Gradcu.

Slika 59. Marija s svetniki.
Oljna slika J. Palme ml. pri uršulinkah v Ljubljani.

Slika 60. Marija sprejema sv. Frančiška Sal. v nebesih.
Oljna slika V. Metzingerja iz Goričan v Nar. galeriji.

Slika 61. Marija s sv. Primožem in Felicijanom.
Oljna slika J. Potočnika pri Sv. Primožu nad Kamnikom.

Slika 62. Marijina priprošnja.
Freska v Krtini pri Domžalah.

Slika 63. Marija varuhinja s plaščem.
Kip iz peščenca na Ptujski gori.

Slika 64. Marija varuhinja s plaščem.
Freska pri Sv. Primožu nad Kamnikom.

K A Z A L O S L I K

Marijino rojstvo, sl. 1 (Sv. Primož nad Kamnikom), sl. 2 (V. Metzinger).

Marija v rodovinskem krogu, sl. 3 (Sv. Martin pri Žalni, Fr. Jelovšek).

Marija v templju, sl. 4 (Sv. Primož nad Kamnikom)

Marijino oznanjenje, sl. 5 (Petrovče, M. Plainer), sl. 6 (Vele-sovo, J. M. Kremser-Schmidt).

Obisk pri teti Elizabeti, sl. 7 (Petrovče, M. Plainer), sl. 8 (Rožnik, Jurij Šubic).

Rojstvo Jezusovo, sl. 9 (Crngrob, slikar Volbenk), sl. 10 (Sv. Primož nad Kamnikom).

Sv. Trije kralji, sl. 11 (Ptujška gora), sl. 12 (Mače), sl. 13 (Sv. Primož nad Kamnikom), sl. 14 (Zg. Tuhinj).

Darovanje v templju, sl. 15 (Zg. Tuhinj).

Beg v Egipt, sl. 16 (Sv. Trije kralji v Slov. goricah).

Žalostna Mati pod križem, sl. 17 (Mače), sl. 22 (Nar. muzej, Ljubljana), sl. 23 (Podzid).

Pietà, sl. 18 (Slov. Gradec, Andrej iz Ottinga), sl. 19 (iz Šmarja na Dol.), sl. 20 (Vel. Nedelja), sl. 21 (V. Metzinger), sl. 54 (Narodna galerija, Ljubljana), sl. 55 (Vel. Nedelja), sl. 56 (Mekinje), sl. 57 (Bistrica pri Tržiču)

Marijina smrt, sl. 24 (Ptujška gora), sl. 25 (Ptuj, K. Laib-Pfening), sl. 26 (Muljava, Janez Ljubljanski).

Vnebovzetje Marije, sl. 27 (Slov. Gradec), sl. 29 (Kopanjski, A. Cebej), sl. 30 (M. Langus).

Kronanje Marije v nebesih, sl. 28 (Sv. Peter v Ljubljani, V. Metzinger).

Rožnovenska Mati božja, sl. 31 (Kranj).

- Brezmadežna**, sl. 32 (Nazarje, F. Bergant), sl. 33 (Ljubljana, F. Bergant).
- Ana Samotretja**, sl. 34 (Kranj), sl. 35 (Maribor, muzej).
- Sedeča Marija z Jezusom**, sl. 36 (Velesovo), sl. 37 (kapelica v Krakovem v Ljubljani), sl. 38 (Ormož), sl. 39 (Muljava), sl. 40 (Sv. Filip in Jakob).
- Mati božja z Jezusom**, sl. 41 (Kamni vrh, Janez Ljubljanski), sl. 42 (Narodna galerija v Ljubljani, Gianfrancesco da Rimini), sl. 43 (Kamnik, F. Bergant), sl. 44 (Kranj, F. Bergant), sl. 45 (Brezje, L. Layer), sl. 52 (Stopiče).
- Stoječa Marija z Jezusom**, sl. 46 (Ptuj, minoriti), sl. 47 (Kamnik), sl. 48 (Višnja gora), sl. 49 (Dornava).
- Marija s sv. Antonom Pad.**, sl. 50 (Ptuj, minoriti).
- Sveta Družina**, sl. 51 (Sv. Peter v Ljubljani, Fr. Jelovšek).
- Žalostna Mati božja**, sl. 53 (Šmartno pri Kranju).
- Zaroka sv. Katarine**, sl. 58 (Slov. Gradec, M. Skobl).
- Marija s svetniki**, sl. 59 (Uršulinke v Ljubljani, J. Palma ml.).
- Marija sprejema sv. Frančiška Sal. v nebesih**, sl. 60 (Narodna galerija v Ljubljani, V. Metzinger).
- Marija s sv. Primožem in Felicijanom**, sl. 61 (Sv. Primož nad Kamnikom, J. Potočnik.)
- Marijina priprošnja (Deisis)**, sl. 62 (Krtina).
- Marija varuhinja s plaščem**, sl. 63 (Ptujška gora), sl. 64 (Sv. Primož nad Kamnikom).

NARODNA IN UNIVERZITETNA
KNJIŽNICA

00000509046

